

I *Filosofisk tidskrift* försvarar Gunnar Andersson (2009) en rationalitetsprincip av Alan Musgrave som skulle göra det möjligt att ge ett rationellt och icke-induktivistiskt skäl till att tro på en empirisk utsaga P. Principen formulerar han sålunda (*KR*): Det är förnuftigt att tro att P (vid tidpunkten t) om och endast om P är den hypotes som (vid tidpunkt t) bäst har stått emot sträng kritik (s. 15).

Jag är skeptisk till denna rationalitetsprincip. I det följande skall jag ge några invändningar mot hållbarheten och nyttan av *KR*, för att där-efter ge förslag på hur en rationell skeptiker kan resonera utan att vare sig hamna i fundamentalistisk dogmatism eller i skeptisk relativism. Jag kommer inte att diskutera *KR*:s status på ett metaplan – som Lars Bergström gör i detta nummer av *FT* – utan håller mig till en mer direkt kritik av principen som ett förslag på förnuftigt handlande.

1. FÖRSTA INVÄNDNINGEN

Till att börja med måste man fråga sig hur man kan berättiga en tro på P utan att det sker genom att det finns ett berättigande av P självt. Andersson och jag är helt eniga om att empirisk erfarenhet inte bevisar empiriska teorier. ”Om en teori bekräftats vid empirisk prövning, så visar det inte att den är sann eller ens att den är sannolik” (s. 14). Han försäkrar oss dock att ett berättigande av en *tro* på P är något helt annat. P förblir felbar och kan förkastas vid nästa prövning.

Många skulle protestera mot detta och säga att en sådan tro på P bara kan vara berättigad om P självt är berättigad. Annars kan vi inte riktigt tro på P på ett rationellt sätt.

Men låt oss ändå vara öppna för att den föreslagna rationalitetsprincipen är logiskt möjlig. Då skulle vi alltså kunna ha situationen att det är rationellt att tro P samtidigt som det är möjligt att P är falsk. Som goda kritiska rationalister är vi naturligtvis införstådda med möjligheten att P är falsk. Ja, ingen kan anklaga oss för irrationalitet om vi i det läget är skeptiska mot P. Vi håller ju det för möjligt att P är falsk, och att detta

kan visa sig vara fallet redan vid nästa test. Så är det då alltså rationellt att vara både troende och skeptisk samtidigt?

Själv tycker jag att det låter schizofrent. Det är möjligt att det är psykologiskt möjligt att både tro på P och vara skeptisk till P. Men frågan är om det är rationellt att vara schizofren på detta sätt?

2. ANDRA INVÄNDNINGEN

Ett annat problem med rationalitetsprincipen dyker upp i samband med Goodmans paradox (Goodman 1965). Är smaragder gröna eller ”gröda” (här definierat som gröna fram till en viss tidpunkt i framtiden och röda därefter)?

All vår erfarenhet hittills verkar korroborera den ena möjligheten lika mycket som den andra. Enligt *KR* så är det således lika förnuftigt att tro att alla smaragder är gröna som att tro att alla smaragder är gröda. En *hard core* skeptiker som David Miller skulle säkert fnysa åt detta och säga att eftersom ändå inga trosföreställningar om världen överhuvudtaget går att berättiga så är båda trosföreställningarna om smaragder lika oförnuftiga. För de lite mjukare skeptikerna, som Musgrave eller Andersson, tycks det som om de måste tro på att de är lika förnuftiga. Men det följer inte bara att tron på de båda hypoteserna om smaragder är *lika* förnuftiga. Utan det följer också att tron på att smaragder är gröda är förnuftig. Punkt slut. Och detta torde vara ganska svårsmält för alla.

Musgrave (1993, s. 290–292) diskuterar olika möjligheter att undvika denna paradox. Bland annat spekulerar han i möjligheten att hävda att gröd-hypotesen inte är korroborerad på samma sätt som grön-hypotesen och därför inte värd att tro på i samma utsträckning som den senare. Skälet skulle vara att en observation av en grön smaragd nu egentligen inte korroborerar att den skulle bli röd senare. Men detta bygger, så vitt jag förstår, på en förenklad version av Goodmans resonemang. Predikaten ”grön”, ”röd” och ”gröd” är enligt Goodman helt symmetriska, så att vi lika gärna kan välja att definiera ”grön” och ”röd” i termer av gröd i stället för tvärt om (Goodman, s. 80). Och därför vet vi helt enkelt inte huruvida vi nu observerar en grön smaragd (som skulle korroborera en grön-hypotes) eller en gröd smaragd (som på samma sätt skulle korroborera en gröd-hypotes). Musgrave gör dock inga anspråk på att lösa paradoxen, utan nöjer sig med påpekandet att *KR* i vart fall inte tycks vara i ett sämre läge än andra föreslagna rationalitetsprinciper. (Se också diskussionen om olika lösningsförslag här i *Filosofisk tidskrift* av Per Lindström 2006 och 2008 och Lars Bergström 2008.)

3. TREDJE INVÄNDNINGEN

Behöver vi KR? ”Vilka är de förnuftiga skälen att tro på något”, frågar sig Andersson. Han varnar visserligen för att vi kan riskera att hamna i fundamentalistisk dogmatism eller skeptisk relativism om vi inte förnuftigt kan tro på något. Men han ger för övrigt inte några mer vardagliga skäl för att det skulle vara så nödvändigt att tro något speciellt om världen.

En vanlig uppfattning är annars att ”tro” är nödvändig för att kunna handla praktiskt. Så fort vi lämnar vår lilla filosofiska kammare och går ut och *gör* saker så förlitar vi oss på en mängd föreställningar; att yttervärlden finns, att hissen fungerar, att bilen startar etc. Men är det verkligen så att vi *måste* tro på allt sådant för att kunna handla? Och om så är fallet, räcker det med KR för att berättiga vårt praktiska handlande?

(a) Låt mig ta den sista frågan först. Antag att det är möjligt att rationellt legitimeras en tro på P. Skulle det berättiga en handling, eller en typ av handlingar, som är baserad på P? Problemet, som jag ser det, är att det inte alls är uppenbart att *troföreställningar* har någon särskild roll att spela i den praktiska situationen. Vi vill kanske på ett rationellt sätt kunna basera våra handlingar på P, men inte primärt på våra trosföreställningar om P. Om valet av handlingen H görs på grundval av teorin P så är det väl därför att vi tror oss kunna berättiga P? Men det kan vi ju inte enligt skeptikern. Jag har svårt att se hur valet av den P-baserade handlingen H kan berättigas enbart därför att vi råkar ha en berättigad tro på P men inte kan berättiga P.

(b) Måste vi överhuvudtaget tro, eller förlita oss, på något för att handla praktiskt? Jag tvivlar. Utifrån ett rent pragmatiskt perspektiv så ser jag inte hur ett mentalt tillstånd hos agenten gör någon som helst skillnad så länge själva handlingen inte berörs. Det är förvisso sant att vissa handlingar måste utföras resolut och utan halvmesyurer om de skall fungera. Men att handla resolut och utan tveksamhet är inte detsamma som att tro att de fungerar eller att de fungerar i enlighet med någon teori P.

Jag vet t.ex. att min bil är lite känslig för blött väder och att den då kan ha svårt att starta ibland. Regnar det så sätter jag mig alltså i bilen med den kunskapen i bakhuvudet. Men jag vrider runt startnyckeln på precis samma resoluta sätt som om jag varit övertygad om att den kommer att starta. Och på samma sätt är det med de flesta tekniska prylar; vi kan aldrig vara säkra på att de fungerar. Tvärt om tycks det mig vara mer rationellt att *inte* tro alltför mycket gott om dem, även om de hittills fungerat bra, utan snarare att vara öppen för att våra förväntningar är felaktiga. Att ha en skeptisk inställning beträffande praktiska handlingar, och till ens föreställningar om vad de leder till, är väl snarast ett bra skäl för att även fundera på alternativa handlingsplaner. Särskilt om det är en viktig handling med långtgående konsekvenser så bör vi också

skänka en tanke på vad vi skall göra om det första försöket inte lyckas. Om bilen inte startar så kan det vara klokt att också ha tänkt på att ha en cykel i reserv till exempel. Det är ofta rationellt att handla resolut och utan tvekan samtidigt som man är lite skeptisk till om det kommer att gå som man hoppas på.

4. HUR SKEPTIKERN UNDVIKER DILEMMAT

Jag ser således varken att *KR* är hållbar eller att den är nödvändig. Att vi skulle bli dogmatiker därför att vi är sunt skeptiska ser jag inga skäl för. Möjligen menar Andersson att hyperskeptiska människor i ren desperation blir dogmatiker. Men en sådan desperation uppstår bara om det dessa skeptiker blir lamslagna av att inte kunna rationellt tro på något. Men som jag påpekat så är tro ingen nödvändig förutsättning för handling.

Andersson fruktar också att skeptikern skulle tvingas in i något slags relativism. Man kan ju eventuellt tänka sig att en skeptiker måste tycka att alla handlingsalternativ är lika rationella (eller irrationella). Men det anser jag heller inte att man måste tycka.

I korthet skulle min (icke-induktivistiska) rekommendation vara: Den handling *h* är mest rationell som tidigare har visat sig fungera i praktiken, ty i en jämförelse med andra otestade (eller testade men ej fungerande) handlingar så har vi ett fullgott skäl att vara mindre skeptiska till *h*. Till skillnad från de andra handlingarna så har vi nämligen faktiskt falsifierat den ultraskeptiska möjligheten att handlingen *h* *aldrig* kan fungera. Vi vet (givet testets förutsättningar) att *h* har fungerat vid testtillfällena och att *h* således, till skillnad från de andra, har en korroborerad möjlighet att fungera. Därmed inte sagt att den valda handlingen kommer att ge önskat resultat just denna gång. Det finns fortfarande skäl till att vara skeptisk och att fundera på alternativa handlingsstrategier om *h* inte ger önskat resultat.

När det gäller Goodmans paradox måste jag, som liberal, motvilligt medge att det är konservatism som gäller – men bara då det är fråga om vilken praktisk handling vi skall utföra, inte om vi skall välja att tro huruvida smaragder är gröna eller gröda. Vi kan tänka oss en situation där vi skall välja att ha en slipsnål med en sten i för morgondagens fest. För att den skall matcha slipsen vill vi ha en grön sten. Är det rationellt att välja en smaragd? Eller – då tanken slår oss att denna sten kanske egentligen inte är grön utan gröd (och att *t* är i morgon) – skall vi välja någon annan? Om det nu är så att vi tidigare med framgång prövat smaragdutsmyckade slipsnålar, medan alla alternativ är otestade, så bör vi konservativt hålla oss till smaragdprydda nålar med förhoppningen att den är grön i morgon också och inte röd. Skälet är att vi har falsifierat den ultraskeptiska

möjligheten att en smaragdprydd nål aldrig fungerar (matchar slipsen), samtidigt som denna möjlighet kvarstår beträffande andra otestade val. Vi kan vara fullständigt agnostiska till huruvida smaragden är grön eller gröd, men eftersom vi ändå är *tvungna* att handla så kan vi lika gärna gå på den lilla fördel som smaragdvalet har, nämligen att vi har skäl att vara något mindre skeptiska. Ja, det är t.o.m rationellt att göra det valet.

Det skulle föra för långt att utveckla denna diskussion, inklusive hur man kan komma tillrätta med Goodmans paradox i detta sammanhang, här (se Nordin 2006 och 2009). Men jag tar det i alla fall som ett exempel på hur man som skeptiker inte behöver hamna i någon relativism när det gäller praktisk handling.

Hamnar man i en sanningsrelativism då? Nej, bara för att vi inte har några goda skäl att tro det ena eller det andra, så följer ju inte att det inte finns någon sanning. Och jag tror heller inte att Andersson skulle mena det.

Hur är det med kunskapsrelativism då? Är alla teorier lika bra, och att "anything goes" i vetenskapen? Nej, inte heller detta följer av att vi inte har goda skäl för att tro något. Vi väljer helt enkelt att jobba med de empiriska påståenden och teorier som "bäst stått emot sträng kritik", som *KR* uttrycker det. Och jag säger *jobba* med, snarare än att *tro* på. För i vetenskapen kan vi lugnt behålla vår tillbakalutade skeptiska hållning till allt. Bara för att en teori blivit korroborerad gång på gång så kan vi ändå förhålla oss öppna inför möjligheten att den blir falsifierad i morgon, eller om 50 år. Men vi väljer att jobba vidare med (dra ut konsekvenser, göra förfiningar och preciseringar, fortsätta att testa) denna teori som än så länge ändå är den bästa kandidaten för sanningen.

Gunnar Andersson gör en föredömlig genomgång av testsatser (s. 15–16). Det enda jag skulle vilja modifiera i hans framställning rör förstås behovet att tro på välkorroborerade testsatser. Varför skall vi tro på dem när vi vet att de kanske i en framtid kommer att kunna ifrågasättas och falsifieras? Det enda vi behöver göra för att bryta den oändliga kedjan av kritisk granskning är att fatta ett *metodologiskt* beslut liknande de beslut vi fattar vid praktiskt handlande. Vi väljer att sluta (eller tröttnar på) att pröva en viss testsats helt enkelt därför att vi har bättre skäl för att vara skeptiska mot något annat som vi vill pröva i stället. I valet mellan att ännu en gång pröva en gammal välkorroborerad testsats eller att kritiskt granska t.ex. en ny, spännande och djärv hypotes så väljer vi helt rationellt att ifrågasätta och pröva den senare. Ty det metodologiska beslutet verkar mer lovande ur falsifikationssynpunkt; allt i god falsifikationistisk anda. Metodologiska beslut är kontextuellt beroende av vad för slags beslutssituation vi befinner oss i, och kan inte generaliseras på det sätt som *KR* försöker göra. Vår eventuella tro på den ena eller den andra testsatsen

har inget med saken att göra. Våra trosföreställningar kan kanske vara intressanta ur en psykologisk synpunkt, men de är helt irrelevanta för vetenskapens logik eller metodologi.

Därmed anser jag att vi kan suddas bort den, enligt mitt tycke, osköna fläck som *KR* utgör på den rationellt skeptiska vapenskölden.

LITTERATUR

- Andersson, Gunnar. 2009. Förnuftig tro och intellektuell moral. *Filosofisk tidskrift*, 4, s. 13–18.
- Bergström, Lars. 2008. Notis: Goodmans problem. *Filosofisk tidskrift*, 1, s. 61–63.
- Goodman, Nelson. 1965 [1955]. *Fact, Fiction and Forecast*. 2nd ed. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Lindström, Per. 2006. Goodmans problem. *Filosofisk tidskrift*, 4, s. 37–38.
- Lindström, Per. 2008. Notis: Gröd-problemet. *Filosofisk tidskrift*, 3, s. 56–57.
- Musgrave, Alan. 1993. *Common sense, science and scepticism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nordin, Ingemar. 2006. The Pragmatic Problem of Induction, i *Karl Popper: A Centenary Assessment. Volume II: Metaphysics and Epistemology*, red. I. Jarvie, K. Milford, och D. Miller, s. 231–244. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Nordin, Ingemar. 2009. Technology and Goodman's Paradox. *Philosophy of Science*, vol. 76, no. 3.